

Олександр ЛОЗОВСЬКИЙ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Сергій СЛОБОДЯНЮК

Вінницький торговельно-економічний інститут,
Київського національного торговельно-економічного університету

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

У статті визначено основні тенденції розвитку та розглянуто проблеми олійно-жирової галузі України, запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: олійно-жирова галузь, соняшникова олія, експорт.

Олійно-жирова галузь в Україні становить потужний комплекс, що поєднує виробників насіння та олійно-жирову промисловість. Ця галузь переважно орієнтована на виробництво соняшникової олії та продуктів, які з нею пов'язані. Передумовою розвитку галузі є прив'язка до сировини, а за кліматичними умовами наша країна має можливості для вирощування насіння олійних культур, тому це дає змогу Україні бути провідним експортером продукції цієї галузі на світовому ринку.

Дослідження проблем функціонування олійно-жирового комплексу та окремих аспектів ефективності його розвитку проводили у своїх роботах науковці й учені-економісти: М. Калінчик [3], Н. Кузьминська [4], А. Фаїзов [11]. Питання формування та функціонування ринку олійних культур та продуктів їх переробки досліджував у своїх роботах О. Шпичак [7].

Водночас потребують подальшої розробки аспекти вдосконалення та перспектив розвитку олійно-жирової галузі у взаємозв'язку із ринком рослинних олій із урахуванням сучасних умов.

Актуальність дослідження викликана тим, що олійно-жирова галузь має доволі вагоме значення для розвитку економіки України загалом, оскільки є однією із експортних галузей.

Метою нашої статті є оцінка сучасного стану розвитку олійно-жирової галузі, вивчення проблем, які постали перед галуззю, та перспектив її розвитку.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- проаналізувати сучасний стан українського ринку соняшникової олії та насіння соняшника;
- виявити основні чинники, що впливають на ринок соняшникової олії та тенденції його розвитку з урахуванням світових тенденцій;
- визначити пріоритети розвитку підприємств олійно-жирової галузі в сучасних умовах.

Олійно-жирова промисловість України виробляє соняшкову олію, маргарин, майонез, гліцерин, мила, оліфи та інші продукти, у виробництві яких у якості сировини використовуються рослинні олії. Провідне місце займає виробництво олії, значна частка виробництва якої зосереджена на великих

спеціалізованих підприємствах, решта – в середніх та малих олійнях. Серед виробництва рослинних олій позиція лідера належить саме соняшниковій олії, виробництво якої становить понад 95% від загального обсягу виробництва рослинних олій.

За 2011/2012 маркетинговий рік (далі – МР), який тривав з вересня 2011 р. по серпень 2012 р., українські компанії виробили 3,6 млн. тонн соняшникової олії, що на 20% більше, ніж у попередньому МР [6]. У зіставленні з 1998/1999 МР виробництво соняшникової олії зросло в 7,2 раза, що дало змогу Україні стати провідним експортером на світовому ринку продукції цієї галузі.

За даними Grain Ukraine, найбільшим виробником сирової соняшникової олії в Україні є компанія «Кернел» – виробляє третину всієї вітчизняної соняшникової олії. На другому місці – міжнародна продовольча компанія «Cargill» (близько 450 тис. тонн), виробляє продукцію лише для експорту. Дніпропетровська компанія «Агрокосм» виробляє близько 330 тис. тонн. «Bunge» (ТМ «Олейна») та «Миронівський хлібопродукт» виробляють по 200 тис. тонн на рік.

На території Вінницької області переробку насіння олійних культур здійснюють ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат», Гайсинська філія ДП ЗАТ Теувес Холдінг «Тегра ЛТД», ТОВ «Авіс» та невеликі олійні, які мають незначні обсяги переробки. Провідним підприємством області є ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат», який входить до складу промислової групи «Vioi». Протягом 2011 року ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» виробив 124,3 тис. тонн соняшникової олії, що на 20,5 тис. тонн більше, ніж у попередньому році, та становить 65,9% до всієї виробленої продукції.

На сьогодні в Україні споживається лише 10-15% від загального виробництва соняшникової олії, а 85-90% – іде на експорт. У 2011/2012 МР з виробленої в Україні олії 90% або 3,24 млн. тонн пішло на експорт [9]. Розглянемо динаміку експорту соняшникової олії, що наведена у табл. 1.

Як бачимо з даних табл. 1, експорт соняшникової олії з України у 2011/2012 МР зріс у 1,5 рази у зіставленні з 2008/2009 та в 15,7 раз до 1998/1999 МР (1999 рік є роком введення експортного мита на насіння

соняшника). Динаміка експорту соняшникової олії за межі України в натуральних одиницях виміру

обумовлена динамікою обсягів виробництва цього продукту.

Таблиця 1. Оцінка динаміки експорту соняшникової олії за період 1998-2012 (маркетингові) роки*

Маркетинговий рік	Обсяги експорту соняшникової олії, тис. тонн	Зростання до попереднього маркетингового року, %
1998/1999	206,1	x
2008/2009	2100	x
2009/2010	2500	119,0
2010/2011	2700	108,0
2011/2012	3240	120,0

* Складено за даними [9].

Безперечним лідером за обсягами імпорту української соняшникової олії стала Індія, куди було вивезено практично третину всієї виробленої олії – 1,1 млн. тонн. До п'ятірки лідерів з імпорту олії також увійшли: Єгипет із обсягом – 336,7 тис. тонн, Іран – 233,4 тис. тонн, Алжир – 220,3 тис. тонн та Туреччина – 197,8 тис. тонн. Загалом Україна експортує олію у 90 країн світу. У 2011/2012 МР було відкрито китайський ринок експорту із обсягом – 97,1 тис. тонн олії [10].

Крім того, вітчизняними компаніями на зовнішні ринки було також поставлено 51,2 тис. тонн соєвої олії. Тут безперечним лідером у споживанні стала Польща із обсягом 35,1 тис. тонн або 69%. Експорт ріпакової олії – 5,1 тис. тонн [10].

У сучасних умовах Україна має непогані перспективи щодо збільшення експортної виручки від реалізації соняшникової олії.

Ціна на соняшкову олію багато в чому залежатиме від тенденцій на світовому ринку, зокрема від обсягів пропозиції інших олійних культур. Оскільки поряд із соняшковою олією найбільш розповсюдженими та вживаними є соєва та пальмова олії, ціни на них у світі мають вагомий вплив на ціну на соняшкову олію, що обумовлено їх взаємозамінністю. Якщо основні виробники сої (США, Аргентина) почнуть вирощувати більше цієї культури, тоді збільшення пропозиції сої призведе до того, що ціни на соняшник, а відповідно й соняшкову олію, будуть мати невеликий потенціал для зростання. І навпаки – якщо запаси соєвих бобів та соєвої олії у світі знизяться, ціни на соєву, пальмову, ріпакову, а також й соняшкову олії будуть рости і далі. У такому випадку для українських виробників соняшнику та соняшкової олії зберігаються хороші цінові перспективи. Проте існує ймовірність падіння попиту на олію на зовнішніх ринках у зв'язку із фінансовою кризою та квотами СОТ.

Використання олійних культур у тваринництві забезпечує зв'язок ринку олійних з ринком зернових, а розвиток виробництва біодизельного пального – з ринком енергоносіїв. Значний вплив на ціни на рослинні олії мають ціни на нафтопродукти, не є винятком і соняшкова олія. Тому подорожчання нафтових котирвань призводить до зростання цін й на соняшкову олію, незважаючи на те, що цей вид олії не використовується для виробництва біопалива.

На подорожчання соняшкової олії у світі значний вплив має стрімкий розвиток економік Китаю та Індії, які починають імпортувати більше соєвих бобів та соєвої олії, ціни ж на біржах ростуть не лише на сою, але й на всі олійні культури, разом із соняшником [15].

Попит на соняшкову олію зростає у зв'язку із зростання чисельності населення у світі, оскільки у

країнах із низьким рівнем доходів населення вона використовується у якості дешевого та висококалорійного продукту харчування людей, а продукт переробки соняшника – шрот – у якості цінного додатку у годівлі тварин. В економічно розвинених країнах відбувається переорієнтація у структурі харчування із тваринних жирів на рослинні жири та олію.

На динамічний розвиток олійно-жирової галузі впливає не лише ціновий фактор, а й обсяги та якість вирощеної сировини.

Сировинною базою для виробництва соняшкової олії є насіння соняшника, за виробництвом якого Україна поступається у світі Аргентині та Росії. У загальному обсязі виробництва олійних культур в Україні соняшник охоплює понад 70% [7]. Збільшення виробництва насіння соняшника в Україні відбувається завдяки його високій ліквідності. Так рентабельність виробництва насіння соняшника у 2011 році склала 57,9%.

У 2011/2012 МР виробництво насіння соняшника становило 8671,0 тис. тонн, що на 1899 тис. тонн більше, ніж у попередньому МР (6772 тис. тонн) та в 3,8 раза, ніж у 1998/1999 МР (2261 тис. тонн). З виробленого насіння соняшника у 2011/2012 МР експортовано лише 257,5 тис. тонн або 3%, це в 3,5 рази менше, ніж у 1998/1999 МР (908,5 тис. тонн) [6].

Основними країнами – імпортерами насіння соняшнику є: Туреччина – 210,6 тис. тонн або 51,3%, країни ЄС – 144,3 тис. тонн або 35,1%, країни СНД – 51,6 тис. тонн або 12,5%, інші країни – 4,2 тис. тонн або 1,1%.

Зростання виробництва насіння соняшника та зменшення його експорту обумовлено запровадженням державою економічних заходів регулювання ринку. З вересня 1999 року було введено вивізні (експортні) мито на насіння олійних культур – насіння соняшнику подрібненого або неподрібненого у розмірі 16% митної вартості товару, відповідно до Закону України від 10 вересня 1999 р. №1033-XIV «Про ставки вивізних (експортних) мита на насіння деяких видів олійних культур» [1].

У зв'язку із підготовкою до вступу України до СОТ були внесені зміни щодо розміру експортного мита на насіння олійних культур: починаючи з 1 січня 2007 року було запроваджено щорічне його зменшення на один відсотковий пункт до значення 10%, унаслідок чого у 2011 році мито становило 11%, у 2012 році – 10% до митної вартості насіння соняшника.

Експортні мита не заборонені СОТ, близько третини членів СОТ їх застосовують. Членство України у СОТ сприяло обмеженню нетарифних бар'єрів регулювання українського експорту – припинено квотування

експорту насіння соняшнику та соняшникової олії. Це дозволило експортерам суттєво наростити обсяги експорту цієї продукції, зокрема олії соняшникової. При цьому експорт насіння соняшника стримується вивізним митом, яке у 2012 році досягло свого мінімального розміру. Запровадження експортного мита на насіння соняшнику сприяло зменшенню його експорту, унаслідок чого зросла переробка насіння всередині країни, а, отже, збільшилося виготовленню соняшникової олії, зросли інвестиції у цю галузь, та як наслідок – збільшився експорт соняшникової олії.

Зняття торговельних обмежень з боку ЄС та іншими країнами – торговельними партнерами відносно української олії дозволило українським виробникам збільшити обсяги зовнішніх поставок соняшникової олії, унаслідок чого Україна досягла статусу найбільшого світового експортеру цієї продукції.

Тенденція щодо зростання світових цін на зерно та насіння олійних культур активізує експортерів та переробників на вітчизняному ринку. Унаслідок збільшення інвестицій в олійно-жирову галузь потужності по переробці олійних культур в Україні зросли в 4 рази у зіставленні з 1998 роком та у 2011 році перевищили 11 млн. тонн [6]. Водночас насіння соняшника вироблено лише 8,7 млн. тонн, що свідчить про неповну завантаженість переробних потужностей. Для прикладу, ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» має виробничу потужність переробки насіння олійних культур у 313 тис. тонн на рік, однак у 2011 році потужності були завантажені лише на 40% – вироблено 124,3 тис. тонн соняшникової олії.

Вирішити питання із завантаженістю наявних виробничих потужностей можливо за рахунок інших олійних культур, зокрема насіння сої та ріпаку. Це стосується і ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат», який може переробляти три види олійних (рапс, соняшник, соя) та є основним виробником рапсової олії в Україні. Крім того, у 2009 році продукція ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» пройшла сертифікацію стандарту ISO 22 00:2005 на відповідність вимогам Європейського Союзу до якості безпеки до продовольчої та кормової продукції.

Забезпечити олійно-жирову промисловість достатньою сировинною базою можливо за рахунок підвищення врожайності олійних культур, у першу чергу соняшника, за рахунок дотримання прогресивних агротехнологій та неухильного дотримання режиму сівозмін. Доволі вагоме значення має обґрунтований підхід до розширення площ під олійними культурами, оскільки перевищення науково-обґрунтованих норм

призводить до виснаження ґрунтів, втрати їх родючості та негативно впливає на врожайність культур. Слід урахувувати, що допустима періодичність повернення соняшнику на попереднє місце вирощування у сівозмінах для лісостепу становить 7-8 років, для степу – 7-9 років [2].

Проблемним питанням щодо подальшого розвитку вітчизняної олійно-жирової промисловості є те, що одним із пунктів зобов'язань, висунутих Україні Європейським Союзом при створенні зони вільної торгівлі, є скасування експортного мита на насіння соняшнику. Відміна експортного мита призведе до занепаду олійнопереробної галузі, оскільки країни, які мають достатні потужності для переробки, прагнуть завозити сировину та завантажувати власні потужності, забезпечувати при цьому робочі місця всередині країни. Водночас занепад олійно-переробної галузі призведе також до втрат надходжень до бюджету та подорожчання соняшникової олії всередині країни та на світових ринках.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що Україна має значний потенціал для розвитку олійно-жирової галузі, зокрема виробництва соняшникової олії. Проте потребує вдосконалення питання забезпечення підприємств сировинною базою, оскільки наявні виробничі потужності значно перевищують обсяги виробництва олії. Завантажити існуючі потужності доцільно іншими олійними культурами – соєю, ріпаком. Зокрема, ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» також міг би збільшити переробку ріпаку та сої.

Для подальшого розвитку експортного потенціалу олійної галузі доволі важливим є недопущення відміни дії вивізного (експортного) мита на насіння соняшнику, наприклад, у разі створення зони вільної торгівлі з ЄС, та недопущення адміністративного регулювання олійного ринку шляхом запровадження квотування чи ліцензування експорту соняшникової олії. Також неприпустимим є адміністративне регулювання оптово-відпускних цін на олію соняшникову всередині країни, оскільки це негативно впливає на фінансовий стан підприємств галузі.

Потребує подальшого дослідження питання дотримання сільгоспвиробниками режиму сівозмін у вирощуванні олійних культур як вагомого фактору стабільного забезпечення олійно-жирової промисловості сировиною. Для недопущення втрат Україною зовнішніх ринків споживання потребує вдосконалення система контролю за якістю виробленої олії на підприємствах галузі.

Список літератури

1. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур [Текст] : закон України (із змінами і доповненнями) // *Офіційний Вісник України*. – 1999. – № 39.
2. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах [Текст] : постанова Кабінету Міністрів України // *Офіційний Вісник України*. – 2010. – № 13.
3. Калінчик, М. В. Олієжировий підкомплекс України: проблеми, аналіз, оптимізація [Текст] / М. В. Калінчик, М. М. Ільчук, А. Д. Герасименко. – К. : Мічлава, 2006. – 92 с.
4. Кузьмінська, Н. Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України [Текст] / Н. Л. Кузьмінська // *Економіка АПК*. – 2011. – № 12. – С. 161 – 165.
5. Огляд ринку олійних культур – УАК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net>.
6. Офіційний сайт асоціації «Укроліапро» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua>.
7. Офіційний сайт Українського клубу аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua>.
8. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України [Текст] / За ред. О. М. Шпичака. – К. : Нічлава, 2009. – 406 с.
9. Ситуація на ринку олій рослинних та олієсировини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua>.
10. Топ-20 країн – імпортерів української соняшникової олії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua>.
11. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період [Текст]. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
12. Фаїзов А. В. Проблеми та перспективи розвитку сировинної бази переробних підприємств олійно-жирового комплексу [Текст] /

А. В. Фаїзов // Вісник соціально-економічних досліджень. – № 36. – 2010. – С. 182 – 186.

13. Масличные [Електронний ресурс] // Агроперспектива. – 2011. – № 482. – Режим доступу: <http://www.agroperspectiva.com>.

14. Масличные: обзор рынка // АгроСфера. – 2011. – № 21(473). – С. 46–52.

15. Обзор рынка растительного масла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.souz-inform.com.ua>.

РЕЗЮМЕ

Лозовский Александр, Слободянюк Сергей

Перспективы развития масложировой отрасли в Украине

В статье определены основные тенденции и рассмотрены проблемы развития масложировой отрасли Украины, а также пути их преодоления.

RESUME

Lozovskyi Oleksandr, Slobodyanyuk Sergiy

Perspectives of development of the oil industry in Ukraine

This article deals with the problems of the oil industry. The ways to overcome these problem are determined. The main trends of the industry development are found out.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2013 р.